

واکاوی مختصات شهرسازی اسلامی و بررسی آن در پژوهش‌های معماری شهری

شیوا حیدرزاده^۱ ID، افسون مهدوی^{۲*} ID، ناصر بنیادی^۳ ID، عشرت کریمی افشار^۴ ID

^۱ گروه شهرسازی، واحد حاج قاسم سلیمانی، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران، Heidarzadeh.shiva@gmail.com

^{۲*} (نویسنده مسئول) استادیار، گروه شهرسازی، واحد حاج قاسم سلیمانی، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران، Afsoon_mahdavi@iauk.ac.ir

^۳ استادیار، گروه شهرسازی، مرکز تحقیقات راه و مسکن و شهرسازی، تهران، ایران، N.bonyadi@bhrc.ac.ir

^۴ استادیار، گروه علوم انسانی، واحد سیرجان، دانشگاه آزاد اسلامی، سیرجان، ایران، Eshrat_karimi@yahoo.com

چکیده

توجه به مفاهیم تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری در جهت کاهش خطر بلایا و ایجاد محیطی سرزنده و قابل‌زیست در دهه‌های اخیر به‌منظور ارتقاء سطح کیفیت زندگی اهمیت فراوان یافته است. این پژوهش با هدف واکاوی حوزه نظری پژوهش‌های مربوط به دو مفهوم تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری انجام شده است. بر این اساس با بهره‌گیری از روش ترکیبی فرامطالعه و جامعه آماری ۱۷۵ مقاله و پایان‌نامه در بازه زمانی ده‌ساله اخیر اقدام به گردآوری و تحلیل داده‌ها از شیوه‌هایی چون مرور نظام‌مند و کدگذاری بازمی‌نماید. پس از اطمینان از روایی، در بخش اول ویژگی‌های عمومی پژوهش‌های منتخب در حوزه تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری و در بخش دوم ملاحظات معطوف به چارچوب نظری پژوهش‌های انجام‌یافته را تبیین می‌نماید. درنهایت، ضمن توجه به دو مفهوم تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری در دو سال اخیر، به‌خصوص در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، با نگاه انتقادی به شهر و برنامه‌ریزی شهری، تحلیل و بررسی جایگاه دو مفهوم تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری با دو دیدگاه کلی ساختاری و کارکردی را نشان می‌دهد که با بهره‌گیری از این مطالعات می‌توان گام‌های مهمی را در جهت شناخت این دو مفهوم و در نتیجه اقدامات مؤثر در جهت تاب‌آور ساختن و زیست‌پذیر کردن شهرها برداشت. شهرسازی اسلامی با توجه محوری به محیط و کیفیت آن در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی نقش مهمی در افزایش زیست‌پذیری شهری دارد.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی مختصات شهرسازی اسلامی.

۲. هدف واکاوی حوزه نظری پژوهش‌های مربوط به دو مفهوم تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری.

سؤالات پژوهش:

۱. مختصات شهرسازی اسلامی چیست؟

۲. تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری در برنامه‌ریزی شهری و پژوهش‌های این حوزه چه اهمیتی دارد؟

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری "شیوا حیدرزاده" با عنوان "تبیین ملاحظات نظری معطوف به رابطه بین شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری شهر بم" است که به راهنمایی دکتر "افسون مهدوی استاد راهنما" و مشاوره دکتر "ناصر بنیادی و عشرت کریمی افشار استاد مشاور" در سال در دانشگاه "دانشگاه آزاد اسلامی" واحد "حاج قاسم سلیمانی" ارائه شده است..

اطلاعات مقاله

مقاله پژوهشی

شماره ۵۲

دوره ۲۰

صفحه ۲۵۰ الی ۲۶۴

تاریخ ارسال مقاله: ۱۴۰۱/۰۴/۱۲

تاریخ داوری: ۱۴۰۱/۰۵/۰۵

تاریخ صدور پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۱۰

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۲/۰۱

کلمات کلیدی

تاب‌آوری،
تاب‌آوری اجتماعی،
زیست‌پذیری،
زیست‌پذیری شهری.

ارجاع به این مقاله

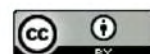
حیدرزاده، شیوا، مهدوی، افسون، بنیادی، ناصر، & کریمی افشار، عشرت. (۱۴۰۲). واکاوی مختصات معماری اسلامی و بررسی آن در پژوهش‌های معماری شهری. مطالعات هنر اسلامی، ۲۰(۵۲)، ۲۵۰-۲۶۴.

[dori.net/dor/20.1001.1.*
***** ** ** ** */](https://doi.org/10.22034/IAS.2022.36.427.2049)

[dx.doi.org/10.22034/IAS
.2022.36.427.2049](https://dx.doi.org/10.22034/IAS.2022.36.427.2049)

مقدمه

یکی از مختصات شهرسازی اسلامی اولویت‌بخشی به مقوله زیست‌پذیری شهری است. امروزه زیست‌پذیری به‌عنوان یک گفتمان که فعالیت‌های برنامه‌ریزی و توسعه را شکل می‌دهد (حاتمی‌نژاد و همکاران، ۲۰۱۳: ۹۶). طیف وسیعی از نیازهای انسان از غذا و امنیت گرفته تا زیبایی و نمادهای فرهنگی و احساس تعلق به اجتماع یا مکان را شامل می‌شود که عواملی همچون بحران‌ها و حوادث طبیعی می‌تواند زمینه ناپایداری‌های فضایی و کاهش و افول آن را به همراه داشته باشد (زیاری، حسینی، ۱۳۹۵: ۱۲). از این‌رو، در کنار این بحران‌ها یکی از عواملی که می‌تواند برای بازگشت یک سیستم به حالت اولیه بعد از نابسامانی استفاده شود تاب‌آوری و در کنار آن بُعد اجتماعی تاب‌آوری می‌باشد که شامل شرایطی است، تحت آن افراد و گروه‌های اجتماعی با تغییرات محیطی انطباق یافته و سیستم زیست‌محیطی و سیستم اجتماعی را به‌عنوان یک سیستم زیست‌محیطی اجتماعی در نظر می‌گیرند (برقی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۶)؛ اما چیزی که در این میان حائز اهمیت است عدم توجه کافی به ارتباط این دو مفهوم در پژوهش‌های صورت گرفته می‌باشد؛ تاکنون مطالعه این‌چنینی در حوزه ارتباطی این دو مفهوم صورت نگرفته است. این امر می‌تواند ناشی از عدم شناخت پیرامون این دو مفهوم و تأثیر متقابل آن‌ها بر یکدیگر باشد زیرا در شرایطی زیست‌پذیری مناسب است که توانمند سازی و تاب‌آوری اجتماعی در برابر مخاطرات محیطی و بحران‌های انسانی دنبال شود. از سوی دیگر، سطح مطلوب تاب‌آوری اجتماعی است که تضمین‌کننده احساس لذت و بهره‌گیری از شرایط زیست بهتر می‌باشد لذا ضروری است که باتوجه به نوسانات و تغییر مداوم در عرصه جهانی و ملی و آثار آن‌ها بر نظام معیشتی دو مقوله زیست‌پذیری و تاب‌آوری اجتماعی هم‌زمان بررسی شوند تا بدین‌وسیله دریچه‌ای نو برای عملکرد مطلوب مدیران ایجاد شود؛ نتیجه این رویکرد، فاصله‌گرفتن از دیدگاه رفاه‌فیزیکی صرف به سمت ایجاد محیطی زیست‌پذیر است که در برابر تهدیدات مختلف نیز تاب‌آوری دارد (محمدی، منوچهری، ۱۳۹۷: ۹۰).

در این پژوهش با مدنظر قراردادن این تعاریف، با هدف چرایی ضرورت رابطه تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری در فضای شهری با روش فرامطالعه در قالب یک مرور نظام‌مند ترکیبی به بررسی پژوهش‌های مختلف تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری و وجوه تشابه و افتراقشان با هدف مفهوم‌سازی این دو واژه در شهرسازی می‌پردازد. بر این اساس با تجزیه و تحلیل عمیق از کارهای پژوهشی انجام شده در یک حوزه خاص، کوشش شد تا با جست‌وجوی اینترنتی در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی نسبت به جمع‌آوری تمام پژوهش‌های منتشر شده اقدام شود لذا با شناسایی ۱۷۵ پژوهش با محوریت موضوعی تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری در بازه زمانی ده‌ساله اخیر، از کدگذاری باز برای تحلیل نظام داده‌ها بهره گرفته شد لازم به ذکر است که کدگذاری باز شیوه‌ای مناسب برای تقلیل اطلاعات کیفی و ارائه توصیفی دقیق پیرامون یک موضوع است که هدف آن کمک به پدیدآمدن یافته‌های پژوهش از طریق توجه به مضامین مسلط و متداول در داده‌هاست؛ که محقق با رجوع به داده‌های مورد مطالعه به تدریج آن‌ها را خلاصه می‌کند تا در نهایت به اصلی‌ترین مفاهیم و مضامین مرتبط با موضوع تحقیق دست پیدا کند (تبریزی، ۱۳۹۳: ۱۲۴). بدین ترتیب پس از کدگذاری فرم مخصوصی با عنوان فرم جامع تلخیص و استخراج اطلاعات از منابع مورد پژوهش تهیه و برای

اطمینان از روایی، این فرم به همراه اهداف تحقیق میان تعدادی از کارشناسان توزیع و با اعمال نظرات کارشناسی و بازنگری نهایی ضمن تأیید روایی صوری فرم جامع رابطه بین کدهای حاصله با بهره‌گیری از روش‌های آماری مورد تحلیل واقع گردید؛ بدین‌گونه با در نظر گرفتن چالش عدم توجه کافی به دو مفهوم تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری به‌صورت توأمان در برنامه‌ریزی فضاهای شهری، به واکاوی حوزه نظری پژوهش‌های مرتبط با پارادایم‌های تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری در تولید فضای شهری در دهه اخیر پرداخته شده است تا با درک کامل بتواند گام‌های مؤثری در جهت شناخت رابطه این دو مفهوم و به‌تبع آن توسعه پایدار شهری بردارد.

۱. تاب‌آوری اجتماعی

از آنجا که تغییرات آب‌وهوا، رشد جمعیت و جهانی‌شدن چالش‌های جدیدی را برای شهرهای جهان ایجاد می‌کند، ضروری است که شهرها برای افزایش تاب‌آوری خود گام بردارند (کیلیک مدیسون، ۲۰۲۰: ۱۷)؛ یکی از این اقدامات گام نهادن در افزایش تاب‌آوری اجتماعی می‌باشد که برای درک تأثیرات محیطی مانند تغییر اوضاع بر سیستم‌های زیست‌محیطی اجتماعی بسیار حیاتی است (جوشوا ای سینر، میشل ال بارن، ۲۰۱۹: ۵۱) و در مبادی نظریه و آکادمیک از جایگاه مهمی برخوردار گشته است؛ و به‌عنوان یکی از ابعاد اصلی تاب‌آوری از تفاوت ظرفیت اجتماعی در بین جوامع به‌دست می‌آید (اکبری، ۱۳۹۷: ۵۳).

پرویز پیران و همکاران معتقد است تاب‌آوری اجتماعی مربوط به سهمی است که اعتماد، هنجارها و شبکه اجتماعی می‌توانند در حل مشکلات رایج جامعه داشته باشند (پیران و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۰). از نظر سام آرام تاب‌آوری اجتماعی می‌تواند جامعه بحران‌زده را از حالت ناموزونی اجتماعی به حالت موزون اجتماعی برگرداند و آن را در تعادل جدیدی قرار دهد و کارکردهای جامعه را در تعادل جدید تداوم بخشد (آرام، ۱۳۹۶: ۱۳) روستا و همکاران تاب‌آوری اجتماعی بر تحقق پایداری، بازتوانی بعد از سوانح از طریق ارتقای سرمایه اجتماعی تأکید دارد و به ارتقای حس دلبستگی به مکان، حس جامعه محلی، افزایش مشارکت ساکنین در امر بازسازی و شکل‌گیری پیوندهای اجتماعی کمک می‌کند و امر بازسازی و بازتوانی جامعه محلی - با حفظ نظام‌های اجتماعی موجود - را در زمان سانحه و نیز در یک جامعه محلی جدید از سانحه تسهیل می‌کند (روستا و همکاران، ۱۳۹۶: ۲). از نظر جعفریان و همکاران تاب‌آوری اجتماعی توانایی گروه در برابر تنش‌های خارجی و آشفتگی‌ها و توانایی واحدهای اجتماعی در تقلیل مخاطرات، انجام فعالیت‌های بازیابی برای کاهش از هم گسیختگی اجتماعی و توانایی برای بهره‌گیری از فرصت‌ها در شرایط فعلی با رشد شتابان شهرنشینی که بهبود شرایط زندگی ساکنان به یک هدف اصلی در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری تبدیل شده است (جعفریان و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۷).

۲. زیست‌پذیری شهری

زیست‌پذیری اصطلاحی است در شرایط مختلف توسط گروه‌های مختلف استفاده می‌شود و به‌طور فزاینده‌ای در سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های جامعه مورد استفاده قرار گرفته است (تایس هرمن، ربکا لویی، ۲۰۱۷: ۱) و با برخی از

مفاهیم و اصلاحات دیگر همچون پایداری، کیفیت زندگی، کیفیت مکان و اجتماعات سالم مرتبط و به‌عنوان کیفیت زندگی تجربه‌شده توسط ساکنان یک شهر یا یک منطقه در نظر گرفته می‌شود (طهماسبی تهرانی، ۱۳۹۲: ۲۸). برای درک جامعیت این مفهوم در ادامه نمونه‌هایی از تعاریف ارائه‌شده توسط نظریه پردازان مختلف آورده شده است. دونگشنگ ژان^۱ زیست‌پذیری شهری را کیفیت زندگی شهری و فردی تعریف کرده است (دونگشنگ ژان، ۲۰۱۸: ۲). خراسانی و رضوانی اجتماع زیست‌پذیر را اجتماعی می‌داند که در آن هر یک از شهروندان، در همهٔ سنین، قادر به مستقل ماندن و لذت بردن از کیفیت زندگی بالایی هستند (خراسانی و رضوانی ۱۳۹۲: ۵۸)؛ و از نظر حسن‌زاده اصطلاح زیست‌پذیری اشاره به درجه تأمین ملزومات یک جامعه بر مبنای نیازها و ظرفیت‌های افراد آن جامعه دارد (حسن‌زاده ۱۳۹۵: ۶).

۳. مختصات شهرسازی اسلامی

شهرنشینی با ورود اسلام وارد مرحله جدیدی شد؛ به‌طوری‌که شالوده زندگی شهری دگرگون شد و در راستای قوانین اسلامی در ابعاد مختلف اجتماعی و اقتصادی جوامع شهری دچار تحولات اساسی و نیز استقرار مساجد در بافت شهر به تغییرات کالبدی آن‌ها منجر گردید. در تعریفی ساده از شهر اسلامی باید گفت که این لفظ به شهرهایی اطلاق می‌شود که در سرزمین‌های دارای فرهنگ و اعتقادات نشأت گرفته از دین اسلام است؛ شهر اسلامی با بهره‌جستن از ارزش‌های خاص اسلامی توانسته است تمام ویژگی‌های مثبت مانند: امنیت، عدالت، صلح، آرامش و... را برای اهلس فراهم کند و از ویژگی‌های مانند قطب‌بندی‌های اجتماعی به دور است که هویت شهر اسلامی را می‌سازند. اما آنچه به بنیان شهر اسلامی، صبغهٔ هویت اسلامی می‌بخشد، روح معنوی و ندای توحیدی است که به خلق مفاهیمی ناب و خاص در کالبد شهرهای مختلف اسلامی نائل آمده است (غلامی، خسروی، ۱۳۹۵: ۱). برای دستیابی به این مؤلفه‌ها ترسیم قوانین مشخص می‌تواند کمک‌کننده باشد.

احکام ثابت می‌تواند مبنایی برای تهیه اصول و قوانین در شهرسازی اسلامی باشد. این رویکرد با محوریت احکام ثابت الهی دارای ویژگی‌های فطری، تغییرناپذیری در طول زمان، جامعیت و قابلیت اعمال در تمامی ابعاد شهرسازی اسلامی است. عدم توجه به احکام ثابت در شهرسازی در عصر حاضر، موجب پدیدآمدن طرح‌های ناکارآمد متعددی گردیده که تبعات منفی بر ابعاد مختلف زندگی انسان‌ها وارد کرده است. احکام ثابت در اندیشه اسلامی، دارای رویکردی تعالی‌گرا، کارآمد و مناسب در شناخت، تبیین و تحلیل موضوعات مختلف از جمله مطالعات شهری و شهر اسلامی است. براساس این نگرش هر معرفتی متشکل از دو گزاره فطری و اعتباری است که اعتبار گزاره‌های اعتباری در گرو سازگاری و تبعیت از گزاره‌های فطری است. احکام ثابت، همان قوانین شریعت هستند که براساس فطرت انسان برای انسان‌ها وضع شده است. احکام اعتباری، قوانین متغیری هستند که بر طبق نیاز و مصلحت جامعه در دوره‌های مختلف ایجاد می‌شوند. واقع‌گرایی اسلامی می‌تواند در راستای نگاه انتقادی به برنامه‌ریزی و طراحی شهری و رصد تحولات شهری

^۱ Dongsheng Zhan

مورد استفاده قرار گیرد. بنابراین از دیدگاه ثابت مبنا، شهر اسلامی شهری است که در آن مسلمانان، با تکیه بر امور ثابت اسلامی، در جهت نیل به سعادت حقیقی تلاش می‌نمایند. شهر و شهرسازی اسلامی براساس واقع‌گرایی اسلامی، برنامه‌ریزی، طراحی و مدیریت شهرها با محوریت احکام ثابت الهی است. این احکام باید مبنای اعتبار قوانین و مقررات شهر و شهرسازی در زمینه‌های مختلف فضایی-کالبدی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، زیست‌محیطی، مدیریتی و حقوقی باشد (مولائی، ۱۴۰۲: ۱۲۸). با این تفاسیر، شهرسازی اسلامی به اتکای انگاره‌های اسلامی و مدون در قالب قوانین مشخص می‌تواند گام‌های مهمی در راستای زیست‌پذیری شهری بردارد.

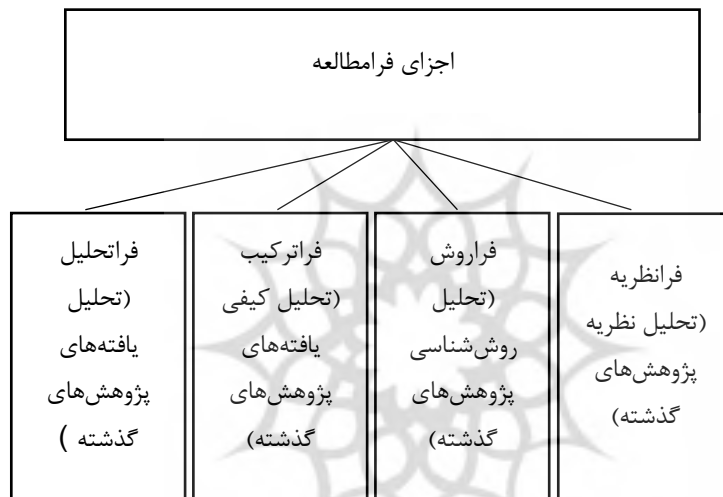
۴. روش پژوهش

در سال‌های اخیر با رشد پژوهش در حوزه‌های مختلف علوم و مواجه شدن جامعه‌ی علمی با انفجار اطلاعات دانشمندان به این نتیجه رسیدند که اطلاع و تسلط بر تمامی ابعاد یک‌رشته و به‌روز بودن در این زمینه تا حدود زیادی امکان‌پذیر نیست؛ از این‌رو به انجام پژوهش‌های ترکیبی که عصاره پژوهش‌های انجام‌شده در این موضوع خاص را به شیوه نظام‌مند و علمی برای پژوهشگران فراهم می‌کنند اقدام کردند؛ از آنجاکه در سال‌های اخیر پژوهشگران مختلف با هدف و زمینه‌های مطالعاتی گوناگون طبقه‌بندی‌های متفاوتی در این حوزه‌ها ارائه کرده‌اند روشن است که باید با ترکیب دسته‌بندی‌های متنوع صورت گرفته عصاره این دسته‌بندی‌ها را در یک طبقه‌بندی جامع‌تر ارائه داد که مطابق شکل (۱) یکی از روش‌های معرفی‌شده برای بررسی و ترکیب پژوهش‌های قبلی در چند سال گذشته فرامطالعه است. یک تجزیه و تحلیل عمیق از کارهای پژوهشی انجام‌شده در یک حوزه خاص هست و در این راستا کوشش شد تا با جست‌وجوی اینترنتی در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی نورمگز، سیویلیکا و ایران داک و پایگاه‌های الزویر، اسکوپوس و پروکوئست^۲، و همچنین موتور جست‌وجوی گوگل و با استفاده از کلمات کلیدی چون (تاب‌آوری، تاب‌آوری اجتماعی، زیست‌پذیری، زیست‌پذیری شهری) نسبت به جمع‌آوری تمام پژوهش‌های منتشرشده اقدام شود اما از آنجایی که دسترسی به محتوای طرح‌های پژوهشی و پایان‌نامه‌ها در موارد بسیار برای پژوهشگر با محدودیت روبه‌رو بود. لازمه چنین پژوهشی بررسی چندین‌باره از محتوای مطالعات است لذا تصمیم بر آن شد که جامعه آماری این پژوهش از مقاله‌های چاپ شده در فصلنامه‌های علمی - پژوهشی کشور و یا نمایه شده در سایت‌های رسمی دارای ایمپکت فاکتور مناسب و پایان‌نامه‌های ثبت‌شده در ایران داک و چندی از پایان‌نامه‌های خارجی قابل‌دسترس انتخاب شود. از این‌رو، ۱۷۵ پژوهش با محوریت موضوعی تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری در فصلنامه‌های علمی پژوهشی در حوزه مطالعات شهری در بازه زمانی ده‌ساله اخیر شناسایی شد که به دلیل کم‌بودن تعداد اعضای جامعه، نمونه‌گیری صورت نگرفت و بعد از شناسایی پژوهش‌های موردنظر متن این پژوهش‌ها به‌عنوان یک داده برای پاسخگویی به سؤال‌های پژوهش در نظر گرفته و داده‌های کیفی انتخاب و از کدگذاری باز برای تحلیل نظام داده‌ها بهره گرفته و در

^۲ Elsevier SCOPUS Proquest

ادامه پس از کدگذاری فرم مخصوصی با عنوان فرم جامع تلخیص و استخراج اطلاعات از منابع مورد پژوهش تهیه می‌شود که در آن همه نکات قابل توجهی که باید در یک پژوهش علمی مدنظر قرار گیرد لحاظ می‌شود.

در حقیقت، این فرم به هنگام مطالعه پژوهش‌ها نقش صافی اطلاعات را بر عهده داشت و بستر ساز تجزیه یک مقاله به تعداد مقوله‌های قابل تحلیل بوده و هدف از آن بالابردن کیفیت امکان تجزیه و تحلیل پژوهش‌هاست که در این پژوهش برای اطمینان از روایی فرم جامع، این فرم به همراه اهداف تحقیق میان تعدادی از کارشناسان توزیع و با اعمال نظرات کارشناسی و بازنگری نهایی ضمن تأیید روایی صوری فرم جامع رابطه بین کدهای حاصله با بهره‌گیری از روش‌های آماری مورد تحلیل واقع گردید.

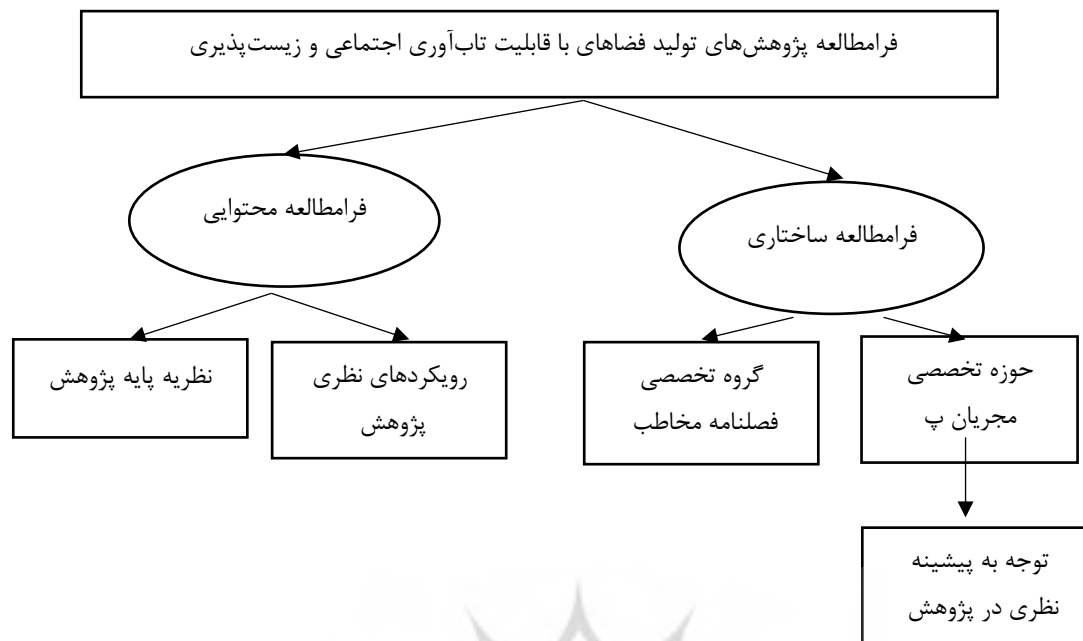
شکل ۱. اجزای فرامطالعه. مأخذ: (کمالی، ۱۳۹۶: ۴)

۵. یافته‌های پژوهش

۵.۱ فرامطالعه ساختاری پژوهش‌ها

این بخش که یکی از اقدامات اولیه و مفید در بررسی نظام‌مند پژوهش‌ها برای شناخت بیشتر هست، مشخصات عمومی پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری را در سه بخش: حوزه تخصصی مجریان پژوهش، گروه تخصصی فصلنامه‌های مخاطب و پیشینه پژوهشی مورد بررسی قرار می‌دهد که نتایج حاصل از آن به شرح ذیل هست.

شکل ۲. فرایند فرامطالعه پژوهش مأخذ: (یافته‌های پژوهش: ۱۳۹۹)

در ارتباط با حوزه تخصصی مجریان پژوهش از میان ۱۷۵ پژوهش تعداد ۱۱۹ مورد با سهم ۶۸ درصدی در حوزه تاب‌آوری اجتماعی و ۵۶ پژوهش با سهم ۳۲ درصدی در حوزه زیست‌پذیری هست که از این تعداد ۳۹ مورد در رشته برنامه‌ریزی شهری (۲۲٪)، ۷۷ مورد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری (۴۴٪)، ۷ مورد رشته طراحی شهری (۴٪)، ۱۰ مورد رشته محیط‌زیست (۶٪)، ۱۵ مورد رشته شهرسازی (۹٪) و ۲۷ مورد در رشته‌های متفرقه (۱۵٪) مورد پژوهش واقع شده‌اند. این امر بیانگر اهمیت این دو مقوله در حوزه‌های مختلف هست. لازم به ذکر است که مشاهده می‌شود روند پژوهش در این موارد در طول زمان برای متخصصان گروه‌های مختلف روندی افزایشی داشته است که بیشترین استقبال در ایران از سال ۱۳۹۶ به بعد هست که این امر نشانگر اهمیت یافتن و دغدغه‌مند شدن متخصصان این حوزه‌ها پس از مشاهده شکاف‌های موجود پیرامون این مفاهیم در فضاهای شهری می‌باشد.

در ارتباط با گروه تخصصی فصلنامه‌های مخاطب گروه جغرافیا با ۹۴ مورد مقاله بالاترین سهم (۵۴٪) از کارهای پژوهشی در حوزه تاب‌آوری و زیست‌پذیری را به خود اختصاص داده است و فصلنامه‌های تخصصی حوزه هنر و معماری با تعداد ۳۱ پژوهش (۱۸٪) در جایگاه دوم و نهایتاً دیگر رشته‌ها هر کدام با نهایت سه مورد (جمعاً ۵۰ مورد) (۲۸٪) در رتبه بعدی قرار گرفته‌اند؛ بررسی روایی و تأییدپذیری گام قبلی، حاکی از آن است که در دو سال اخیر گرایش و استقبال بیشتری توسط فصلنامه‌های گروه جغرافیا در جریان تاب‌آوری و زیست‌پذیری شهری صورت گرفته است به‌گونه‌ای که از ۹۴ پژوهش صورت گرفته در این مجموعه ۶۴ مورد (۶۸٪) در دو سال اخیر می‌باشند که این مهم لزوم توجه به مفهوم تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری در پژوهش‌های شهری را نمایش می‌دهد. یافته‌های فرامطالعه در بخش پیشینه پژوهشی که مفصلی نظام کند به بحث اصلی نظری در پژوهش‌ها است، مطابق جدول شماره (۳)، نشانگر این است که از کل ۱۷۵ پژوهش مورد بررسی در ۹۱ مورد (۵۲٪) اشاره‌ای به پیشینه صورت نگرفته است که این خود

دلیلی بر ضعف پایه‌های نظری پژوهش در این حوزه هست. اما چیزی که در این میان حائز اهمیت است ضرورت تأثیرگذاری مؤلفه‌های تاب‌آوری و زیست‌پذیری در فضای شهری با هدف رفع مشکلات هست که در تمامی پژوهش‌ها به آن‌ها اشاره شده است.

جدول ۳. مشخصات ساختاری پژوهش‌های مرتبط با تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری

مقوله	کدها	تعداد	درصد	تاب‌آوری اجتماعی	زیست‌پذیری
گروه تخصصی فصلنامه‌های مخاطب	جغرافیا	۹۴	۵۴	۵۹	۳۵
	هنر و معماری	۳۱	۱۸	۲۲	۹
	رشته‌های متفرقه	۵۰	۲۸	۳۴	۱۶
توجه به پیشینه نظری در پژوهش	بله	۸۴	۴۸	۵۸	۲۶
	خیر	۹۱	۵۲	۶۳	۲۸

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹)

۵۲. فرامطالعه محتوایی مقاله‌ها

پس از بررسی ساختار پژوهش‌های موردنظر گام بعدی در کسب شناخت با روش فرامطالعه، بررسی محتوای پژوهش‌ها هست که این بخش با مدنظر قراردادن مقوله‌های: رویکرد نظری پژوهش و نظریه پایه پژوهش آن‌ها را مورد تحلیل قرار داد که نتایج حاصل از این بررسی به شرح ذیل ارائه می‌گردد.

۵۲۱. رویکرد نظری پژوهش

اصولاً پژوهش‌های علمی با رویکردهای نظری مشخصی تدوین شده‌اند که این رویکردها پایه‌ای هستند و پژوهش بر مبنای آن شکل یافته و شبکه‌ای منطقی از روابط و مفاهیم را پدید می‌آورند که نتایج حاصل از این بررسی در پژوهش‌های مدنظر حاکی از آن است که این پژوهش‌ها دارای دو رویکرد نظری اساسی هستند ۱. رویکرد ساختاری: رویکردهای بررسی‌کننده دامنه اثر و ضرورت جایگذاری مفاهیم و ابعاد تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری در شهرسازی (دیدگاه فرایندگرا)؛ ۲. رویکرد کارکردی: که به ساختار اجزا و مؤلفه‌ها با تأکید اصلی بر شاخص‌سازی در تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری (دیدگاه محصول‌گرا) می‌پردازد؛ اما آنچه در این میان حائز اهمیت است، سهم ۶۸ درصدی

رویکرد تلفیقی (ترکیب رویکرد ساختاری و کارکردی) در غالب پژوهش‌ها است که محققان علاوه بر دیدگاه فرایندگرا، دیدگاه محصول‌گرا را نیز مدنظر قرار داده‌اند. این امر نشانگر اهمیت یافتن روزافزون تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری در شهر و شهرسازی و تلاش در جهت شناخت بیشتر این دو مفهوم است.

جدول ۴. رویکرد نظری پژوهش

مقوله‌ها	کدها	محوریت و اساس انتخاب	تعداد	درصد	تاب‌آوری اجتماعی	زیست‌پذیری
رویکرد نظری غالب پژوهش و انواع آن	رویکرد ساختاری عاملیتی - ایجابی / دیدگاه فرایندگرا بنیادین (چرایی)	تولید فضا	۴۰	۲۳	۲۹	۱۱
	رویکرد کارکردی - توزیع فضایی / دیدگاه محصول‌گرا (چیستی - چگونگی)	تفسیر فضا	۱۶	۹	۱۰	۶
	رویکرد تلفیقی	تولید و تفسیر فضا	۱۱۹	۶۸	۸۰	۳۹

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹)

۵.۲.۲. نظریه پایه پژوهش

در ارتباط با پایه نظری پژوهش‌ها مشخص می‌شود که کدام نظریات در حوزه تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری اثرگذار و مورد استفاده پژوهشگران واقع شده‌اند که با مدنظر قراردادن این موضوع که اصولاً در اکثر پژوهش‌ها، محقق پس از شناسایی مسئله و ضرورت، براساس یک نظریه، اقدام به امر پژوهش می‌نماید. نتایج فرامطالعه در این رساله حاکی از آن است که در این ۱۷۵ پژوهش مورد بررسی چیزی که به چشم می‌آید عدم وجود یک نظریه مبنا است؛ به گونه‌ای که محقق پس از بیان و ضرورت مسئله با ارائه تعاریف مرتبط با موضوع به‌عنوان پایه و اساس، پژوهش علمی خود را آغاز کرده است. از نگاهی دیگر، در بررسی نظریه پایه پژوهش صاحب‌نظران حوزه شهرسازی، در سطح کلان دو دیدگاه عمده کارکردی و بنیادی را مطرح می‌کنند که در دیدگاه بنیادین (ساختاری) به وجه فرایندگری توسعه تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری در فضای شهری و در رویکرد کارکردی (توزیعی) بیشتر اثرات بیرونی و قابل‌مشاهده آن که ناشی از کاربست این مفاهیم در راستای ایجاد خصوصیات مطلوب رفتاری و توجه به محیط‌زیست و جامعه انسانی و احترام به ارزش‌های آن است توجه کرده‌اند؛ نتایج فرامطالعه حاصل از این قسمت از غلبه نگاه ساختاری مبتنی بر چرایی و ضرورت خوانش تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری با سهمی معادل ۷۴ درصدی در نظریات اندیشمندان

معاصر حکایت دارد. این امر نشانگر ضرورت تولید فضای تاب‌آور و زیست‌پذیر، در راستای تعادل بخشی و بهبود رفتار شهروندی و نیل به پایداری توسعه است.

جدول ۵. نظریات پایه پژوهش منطبق بر گونه‌شناسی ساختاری-کارکردی

مقوله‌ها	کدها	محورها	فراوانی	درصد	تاب‌آوری اجتماعی	زیست‌پذیری
نظریه پایه پژوهش	ساختاری - بنیادین - فرایندگرا / نظریه‌پردازان حوزه تولید فضا	نگاه انتقادی به شهر و برنامه‌ریزی شهری	۱۳۱	۷۵	۸۵	۴۶
	توزیعی - کارکردی - محصول‌گرا/نظریه‌پردازان حوزه تفسیر فضا	بر مبنای خلق ارزش‌های مطلوب رفتاری	۴۴	۲۵	۳۴	۱۰

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۹)

۳. بحث

با وجود گذشت بیش از چند دهه از تحقیقات اولیه در مورد تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری هنوز این مفاهیم فاقد معنای فراگیر و عملیاتی می‌باشند و بسیاری از این تناقض‌ها از تمایلات شناختی، روش‌های متدولوژی، تفاوت‌های مفهومی و همچنین دیدگاه‌هایی که بر تحقیق در دستگاه‌های اکولوژیکی، اجتماعی و... است حاصل شده است. با این وجود در سال‌های اخیر پژوهش در حوزه تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری در ایران و در مجلات علمی-پژوهشی رو به افزایش بوده است و جامعه دانشگاهی با ضرورت پژوهش در این حوزه‌ها آشنا شده‌اند. اما از آنجاکه اغلب پژوهش‌ها بخشی به‌عنوان بحث و بررسی و مقایسه یافته‌های پژوهش با پژوهش‌های قبلی دارند تنها برخی از آن‌ها به‌صورت نظام‌مند به بررسی یافته‌ها و نتایج پژوهش‌های قبلی می‌پردازند که این اقدام ارزشی فراتر از کتاب‌شناسی دارد به همین دلیل، در سال‌های اخیر این موضوع مدنظر قرار گرفته و روند ترکیب پژوهش‌های قبلی به‌عنوان پژوهش مستقل، با استفاده از روش‌های نظام‌مند کدگذاری رشد شایان توجهی داشته است (کمالی، ۱۳۹۶: ۷۲۶). از این رو، این پژوهش با مدنظر قرار دادن اهمیت این موضوع با روش فراتحلیل و هدف، برطرف کردن ضعف مطالعات انجام‌شده در راستای مقایسه نتایج و محتوای پژوهش‌های انجام‌شده در دو حیطه تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری و به‌خصوص ارتباط این دو مفهوم با یکدیگر به شناسایی و دسته‌بندی مقالات نوشته‌شده در مجلات علمی و پژوهشی و علمی و ترویجی

و پایان‌نامه‌ها اقدام نمود؛ به‌طوری‌که پس از شناسایی مقالاتی که طی ده سال اخیر به موضوعات یادشده پرداخته‌اند با فهم رویکرد و ماهیت آن‌ها به تحلیل و مقایسه پرداخته است تا جنبه‌های مثبت و منفی آن‌ها را واکاوی کند از این‌رو سعی کرده است در دو بخش ساختاری و محتوایی، که در بخش ساختاری با بررسی ویژگی‌های عمومی پژوهش‌های منتخب و در بخش محتوایی با مدنظر قرار دادن چارچوب نظری پژوهش‌های و بررسی وضعیت عمومی مطالعات در حوزه تأثیرگذاری تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری در مقیاس شهری، به شناخت کامل این دو مقوله دست یابد.

نتیجه‌گیری

از تجزیه و تحلیل نتایج به‌دست آمده می‌توان گفت: نتایج فرامطالعه حاصل از بررسی ۱۷۵ مقاله علمی-پژوهشی و علمی ترویجی و پایان‌نامه نشان‌دهنده توجه به دو مفهوم تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری به‌صورت مستقل در دو سال اخیر به‌خصوص در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری است. این مطالعات دارای نگاه انتقادی به شهر و برنامه‌ریزی شهری در سه محور چپستی تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری، ارزیابی برنامه‌های توسعه و چرایی، تحلیل و بررسی جایگاه دو مفهوم تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری با دو دیدگاه عمده کارکردی (محصول‌گرا) و ساختاری (فرایندگرا) است. نتایج حاصل از بهره‌گیری روش معادلات ساختاری بیانگر ارتباط معنادار بین کدهای تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری است. مقایسه با پژوهش‌های قبلی نشان می‌دهد با اهمیت یافتن دو مقوله تاب‌آوری اجتماعی و زیست‌پذیری در پژوهش‌های دهه اخیر نتایج حاصل از آن‌ها می‌توان گام‌های مهمی را در جهت انجام مطالعه ارتباط این دو مفهوم و در نتیجه اقدامات مؤثر در تاب‌آور ساختن و زیست‌پذیرتر کردن شهرها برداشت؛ زیرا زمانی که جامعه‌ای با خطرات و یا تهدیدات مواجه می‌شود دچار درهم‌شکستگی و بحران خواهد شد. بر این اساس، مطالعات تاب‌آوری مأموریت اصلی خود را برگشت‌پذیری در سریع‌ترین زمان ممکن و با حداقل آشفتگی و حفظ شایستگی می‌داند. تقویت زمینه‌های اجتماعی تاب‌آوری در فضای شهری به‌عنوان شناخته‌ترین عاملی که قدرت پیش‌بینی و برنامه‌ریزی برای این ده را افزایش خواهد داد می‌تواند ضمن بازیابی شرایط فرد با تقویت اجتماع ساکن در یک محیط نقشی تأثیرگذاری در کاهش خطرات داشته باشد و لازم است عواملی که می‌تواند به شهروندان کمک کند تا در زمان بحران بازتوانی سریع را تجربه کنند، شناسایی نمود تا با توجه به آن‌ها مؤلفه‌ها و برنامه‌های مدون و تلاش‌های مستمر و مجدانه‌ای قبل از وقوع حادثه صورت پذیرد؛ زیرا در هنگام بروز بحران نواحی شهری با چالش‌های مهمی روبه‌رو می‌شوند. ضمن تخریب فیزیکی، محیطی، محرومیت اجتماعی، ناامنی، بیکاری، کمبود مسکن و... کیفیت زیست شهر را نیز به‌شدت کاهش می‌دهند؛ از طرفی نیز سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در سطوح بین‌المللی و ملی بر قابلیت شهرها برای بهبود کیفیت زیست انسان تأکید دارند و لازم می‌دانند که در کنار سایر مسائل مسئله ارتقا زیست‌پذیری شهری نیز مورد توجه قرارگیرد؛ زیرا زیست‌پذیری ایجاد جامعه‌ی قابل سکونت و امن برای شهروندان و الزامات آن را مدنظر قرار می‌دهد و این امر محقق نمی‌شود مگر با ارتقا تاب‌آوری به‌خصوص تاب‌آوری اجتماعی؛ بنابراین پیشنهاد می‌گردد ضرورت اهمیت پرداختن به زیست‌پذیری شهری در ارتباط با وظائف جدید برنامه‌ریزی شهری چون تاب‌آوری اجتماعی در پاسخ به

نیازهای جامعه در پژوهش‌های آتی مدنظر قرار گیرد زیرا ایجاد یک شهر زیست‌پذیر یک تعهد بزرگ و پیچیده است و برنامه‌ریزان شهری باید ساکنان شهر را به لحاظ شاخصه‌های زیست‌پذیری حمایت کنند. این امر محقق نمی‌شود مگر با حرکت شهرها و مدیریت شهری در جهت تاب‌آور کردن و زیست‌پذیر کردن شهر که یکی از اقدامات مهم در این راستا شناخت و بررسی نظام‌مند یافته‌های پژوهش‌های قبلی است تا با شناخت کدهای حاصله و کاربست تفاسیر و نتیجه‌های آنها بتوان گام‌های مطلوبی در جهت رسیدن به هدف برداشت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع و مآخذ:

کتاب‌ها

حاتمی‌نژاد، حسین؛ خسروی کردستانی، فریبا؛ تابعی، نادر. (۱۳۹۶). مقدمه‌ای بر زیست‌پذیری شهری (راهبردی نوین در برنامه‌ریزی شهری). تهران: اراد کتاب.

مقالات

اکبری، طیبه. (۱۳۹۷). «بررسی میزان تاب‌آوری اجتماعی شهری (مطالعه موردی: شهر ایلام)». فصلنامه مطالعات عمران شهری، ۲(۵)، ۵۱-۶۲.

برقی، حمید؛ هاشمی، صدیقه و جعفری، نسرين. (۱۳۹۶). «سنجش تاب‌آوری محیطی روستاهای در معرض خطر زلزله (مطالعه موردی: دهستان معجزات در شهرستان زنجان)». پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۶(۱۷)، ۸۱-۹۷.

پیران، پرویز؛ اسدی، سعیده و دادگر، نیکو. (۱۳۹۴). «بررسی نقش تاب‌آوری اجتماعی در موفقیت بازسازی (مطالعه موردی جوامع روستایی درب استان و بابا پشمان پس از زلزله ۱۳۸۵ دشت سیلاخور استان لرستان)». مسکن و محیط روستا، ۱۵۷(۱)، ۸۷-۱۰۰.

تبریزی، منصوره. (۱۳۹۳). «تحلیل محتوای کیفی از منظر رویکردهای قیاسی و استقرایی». فصلنامه علوم اجتماعی، ۶۴(۱)، ۱۰۵-۱۳۸.

جعفریان، نغمه؛ حاتمی‌نژاد، حسین و مبهوت، محمدرضا. (۱۳۹۶). «ارزیابی تاب‌آوری اجتماعی و اقتصادی در برابر زلزله (مطالعه موردی بجنورد)». فصلنامه علمی و پژوهشی امداد و نجات، ۹(۱)، ۱۵-۲۶.

خراسانی، محمدامین؛ رضوانی، محمدرضا. (۱۳۹۲). «شناخت و تحلیل تفاوت زیست‌پذیری روستاهای پیرامون شهری در شهرستان ورامین». فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۲(۲)، ۵۵-۷۴.

روستا، مجتبی؛ ابراهیم‌زاده، عیسی؛ ایستگلدی، مصطفی. (۱۳۹۶). «ارزیابی میزان تاب‌آوری اجتماعی شهری مورد شناسی: شهر زاهدان». نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۹(۳۲)، ۱-۱۴.

زیاری، کرامت‌الله؛ حسینی، سید مصطفی. (۱۳۹۶). «ارزیابی ارتباط بین زیست‌پذیری و تاب‌آوری در محلات کلان‌شهر مشهد. خراسان بزرگ، ۷(۲۳)، ۱۱-۲۶.

سام آرام، عزت‌الله؛ منصور، سمانه. (۱۳۹۶). تبیین و بررسی مفهوم تاب‌آوری اجتماعی و ارزیابی تحلیلی شاخص‌های اندازه‌گیری آن. فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۸(۳۲)، ۱-۳۱.

کمالی، یحیی. (۱۳۹۶). «روش‌شناسی فراترکیب و کاربرد آن در سیاست‌گذاری عمومی». فصلنامه سیاست، ۴۷(۳)، ۷۲۱-۷۳۶.

غلامی، کامبیز، خسروی، پوریا. (۱۳۹۵). «هویت شهر اسلامی با تأکید بر شاخص‌ها و ابعاد مختلف». اولین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران، محیط‌زیست.

محمدی، سعید؛ منوچهری، سوران. (۱۳۹۷). «تحلیلی بر ارتباط زیست‌پذیری و تاب‌آوری جوامع روستایی مطالعه موردی روستاهای شهر مریوان». فصلنامه علمی - پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی، ۸(۴)، ۸۸-۱۱۰.

مولائی، اصغر. (۱۴۰۲). «تبیین اصول و مبانی شهر و شهرسازی اسلامی بر مبنای احکام ثابت». نظریه اجتماعی متفکران مسلمان. شماره ۲۸، ۱۴۴-۱۲۸.

پایان‌نامه‌ها

حسن‌زاده، مرتضی. (۱۳۹۵). سنجش و ارزیابی شاخص‌های مؤثر برنامه‌ریزی شهری در زیست‌پذیری شهری با رویکرد توسعه پایدار (مطالعه موردی: مناطق چهارگانه شهر کرمان). پایان‌نامه منتشرشده کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر.

طهماسبی تهرانی، شهرزاد. (۱۳۹۲). «بررسی الگوی زیست‌پذیری و کیفیت زندگی در روستاهای پیرامون شهری (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان شهریار)». پایان‌نامه منتشرشده کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی.

منابع لاتین

Akbari, i. (۲۰۱۹). Investigating the rate of urban social resilience (Case study: Ilam city), Quarterly Journal of Urban Development Studies, ۲ (۵), ۵۱-۵۲

Barghi, H. Hashemi, p. Jaqari, N. (۲۰۱۸). Assessing the environmental resilience of villages at risk of earthquakes (Case study: Miracles village in Zanjan city), Rural research and planning, ۶ (۱۷), ۹۷-۸۱

Piran, p. Asadi, S. Dadgar, N. (۲۰۱۶). Investigating the role of social resilience in the success of reconstruction (Case study of rural communities in Darb province and Baba Pashman after the ۲۰۰۶ earthquake in Silakhor plain of Lorestan province), housing and rural environment, (۱۵۷), ۸۷-۱۰۰

Tabrizi, M. (۲۰۱۵). Qualitative content analysis from the perspective of deductive and inductive approaches. Social Sciences Quarterly, (۶۴), ۱۰۵-۱۳۸

Jafarian, N. Hatami Nejad, H. Stunned, M. (۲۰۱۸). Assessment of Social and Economic Resilience to Earthquake (Bojnourd Case Study), Quarterly Journal of Rescue and Relief, ۹ (۱), ۱۵-۲۶.

Hatami Nejad, H. Khosravi Kurdistani, F., Tabei, N. (۲۰۱۸). Introduction to urban livability (a new strategy in urban planning). Tehran: Aradktab.

Hassanzadeh, M. (۲۰۱۷). "Assessment and evaluation of effective indicators of urban planning in urban livability with a sustainable development approach (Case study: four regions of Kerman)". Master of Geography and Urban Planning. Faculty of Literature and Humanities. Shahid Bahonar University of Kerman

Khorasani, M. Rezvani, M. (۲۰۱۴). Recognition and analysis of the viability difference of suburban villages in Varamin city. Journal of Space Economics and Rural Development, ۲ (۲), ۷۴-۵۵

Rusta, M. Ebrahimzadeh, A. Eastgold, m. (۲۰۱۸). Evaluation of urban social resilience Case study: Zahedan city. Journal of Urban Research and Planning, ۹ (۳۲), ۱-۱۴

Ziari, K. Hosseini, S.M. (۲۰۱۸). Assessing the relationship between livability and resilience in the metropolitan areas of Mashhad. Greater Khorasan, ۷ (۲۳).

Sam Aram, A. Mansoori, S. (۲۰۱۸). Explain and study the concept of social resilience and analytical evaluation of its measurement indicators. Journal of Welfare Planning and Social Development, ۸ (۳۲).

Tahmasebi Tehrani, Sh. (۲۰۱۴). "Study of living pattern and quality of life in suburban villages (Case study: Central part of Shahriar city)". Master of Regional Development Planning. Faculty of Social Sciences.

Kamali, Y. (۲۰۱۸). Hyper-combined methodology and its application in public policy. Politics Quarterly, ۴۷ (۳), ۷۲۱-۷۳۶

Mohammadi, s. Manouchehri, s. (۲۰۱۹). An analysis of the relationship between Livability and Resilience of rural communities. (Case Study: Rural villages of Marivan County). Journal of Spatial Planning Research. ۸(۴).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی